

Kansengelijkheid en het familierecht

Meer aandacht voor eenoudergezinnen

Wendy Schrama*

Inleiding

In deze inleiding op de bijdragen aan deze bundel bij het negentiende UCERF-symposium over Actuele ontwikkelingen in het familierecht, neem ik graag de kans te baat om aandacht te vragen voor een breder thema, namelijk dat van kansengelijkheid. Het gezin en de achtergrond van ouders hebben een levenslange invloed op hun kinderen. Uit onderzoek komt naar voren dat de eerste duizend dagen van een kind essentieel zijn voor de ontwikkeling van kinderen.¹ De overheid heeft er zelfs een apart programma voor ontwikkeld, 'Kansrijke start', om (toekomstige) ouders in kwetsbare posities te ondersteunen.² Ook al is niet direct inzichtelijk wat dit programma concreet heeft opgeleverd in de afgelopen vijf jaar,³ duidelijk is wel dat er volop aandacht is voor dit onderwerp. Zo heeft het Centraal Planbureau onderzoek gedaan naar de ongelijkheid van jonge kinderen, waaruit blijkt dat er al bij aanvang van de basisschoolleeftijd belangrijke verschillen tussen kinderen zijn naar achtergrond en geslacht.⁴

* Prof. Mr. W.M. Schrama is directeur van UCERF en hoogleraar familierecht en rechtsvergelijking aan de Universiteit Utrecht.

1 Zie bijvoorbeeld de Studium Generale Lezing: 'De eerste 1000 dagen – Kun je als ouder je kind een perfecte start geven? Met prof. Tessa Roseboom' *UU*, sg.uu.nl/video/2024/04/de-eerste-1000-dagen, 15 april 2014 en 'De 1001 eerste dagen in het leven van een kind', uu.nl/onderzoek/dynamics-of-youth/onderzoek/interdisciplinaire-hubs/de-1001-eerste-dagen-in-het-leven-van-een-kind-0.

2 [Kansrijkestart.nl/](https://kansrijkestart.nl/).

3 'Landelijk lerend netwerk Regionale Samenwerking Kansrijke Start – mei 2024', kansrijkestart.nl/actueel/nieuws/2024/05/28/landelijk-lerend-netwerk.

4 M. Zumbuhl & R. Dillingh, *Ongelijkheid van het jonge kind* (CPB Notitie), Den Haag: Centraal Planbureau 2020.

Ook het CBS heeft in zijn onderzoek naar kinderen (de jeugdmonitor) oog voor ongelijkheid.⁵ Belangrijke factoren voor kansengelijkheid waar in dit CBS-onderzoek op wordt gewezen zijn het onderwijsniveau van de ouders, de financiële situatie en stabiliteit van het huishouden, de herkomst, steun van ouders en broers en zussen, de buurt waarin kinderen opgroeien en de kwaliteit van de school.

Familierechtjuristen kijken niet vaak door de bril van kansengelijkheid naar het familierecht, terwijl het familierecht wel een rol kan spelen om risico's voor gezinnen die minder goed af zijn, te verkleinen. Op voorhand is duidelijk dat het familierecht niet de kern van de oplossing vormt. Het creëren van kansengelijkheid is een complex vraagstuk dat om een interdisciplinaire aanpak vraagt. Het recht speelt daarin een rol, maar er is veel meer nodig dan dat, zoals bijvoorbeeld goed onderwijs en woonbeleid. Binnen het recht zijn daarnaast andere terreinen dan het familie- en jeugdrecht van betekenis, zoals de sociale zekerheid, toeslagen en jeugd- en gezondheidszorg. Bovendien zijn de beperkte maakbaarheid van onze complexe samenleving en de rol die het recht daarin speelt, ook redenen om niet te optimistisch te zijn.

Kansengelijkheid en relatie tussen de ouders

Om met een familierechtelijke bril naar kansengelijkheid te kijken, is kennis uit andere wetenschapsgebieden van groot belang. Er is een wereld aan relevant sociaalwetenschappelijk onderzoek. Het veld is te groot om te omschrijven; ik pik er redelijk willekeurig een paar voorbeelden uit. Zo blijkt dat sociaaleconomische status, opleidingsniveau en inkomen van ouders van grote invloed zijn op de kansen die hun kinderen hebben.⁶

5 L. Fernandez Beiro & J. Kromhout, *Hoe kan de Landelijke Jeugdmonitor bijdragen aan het monitoren van kansengelijkheid?* (CBS Statistische Trends) Den Haag: CBS 2024.

6 Er is veel onderzoek naar gedaan, zie bijvoorbeeld: J.C. Koops, A.C. Liefbroer & A.H. Gauthier, 'Socio-Economic Differences in the Prevalence of Single Motherhood

Het verband met gezinsinkomen en kansen van kinderen impliceert dat van invloed is in hoeverre ze een scheiding van hun ouders meemaken. Daar komt kansengelijkheid van de kinderen om de hoek kijken, waarbij het opleidingsniveau van de ouders grote invloed heeft. De kans op een scheiding van de ouders wordt namelijk mede bepaald wordt door hun opleidingsniveau. Lager en middelbaar opgeleiden hebben een beduidend hoger risico op scheiding dan hoger opgeleiden, ongeacht of de ouders gehuwd of ongehuwd samenleven. Zo is de scheidingskans in Nederland voor ongehuwd samenlevende lage en middelbaar opgeleide ouders met kinderen 37 procent, terwijl die 12 procent is voor hoogopgeleiden.⁷ De kans om met een scheiding te maken te krijgen is dus veel groter voor kinderen van laagopgeleide ouders. Het opleidingsniveau van de ouders is daarmee van belang voor de kansen van hun kinderen. Scheiding is op zichzelf niet doorslaggevend voor de toekomst van kinderen, maar de financiële positie van de ouders na scheiding is wel van belang voor hun kansen. Als er van hetzelfde inkomen na scheiding twee huishoudens gefinancierd moeten worden, vermindert dit per definitie de welvaart. Dat kan een grote impact hebben, zeker als dit lagere inkomens zijn.

Het familierecht zou hierbij betekenis kunnen hebben doordat dit het inkomen en vermogen bij scheiding goed verdeelt tussen de twee huishoudens na scheiding. Daarbij doen zich twee problemen voor. In de eerste plaats trouwt een steeds groter deel van de bevolking niet meer. Dit heeft nogal wat financiële gevolgen, omdat het familierecht niet aan overheveling van inkomen of vermogen doet voor informele gezinnen bij

in North America and Europe', *European Journal of Population*, (37) 2021, p. 825–849; M.D. Brons, A.C. Liefbroer & H.B.G. Ganzeboom, 'Parental Socio-Economic Status and First Union Formation: Can European Variation Be Explained by the Second Demographic Transition Theory?' *European Sociological Review* (33) 2017, afl. 6, p. 809–822.

7 R. van Gaalen, K. van Houdt & A.-R. Poortman, *Trouwen, kinderen krijgen en (echt) scheiden naar opleidingsniveau. Demografische beslissingen binnen huishoudens aan het begin van de 21e eeuw* (CBS), Den Haag: CBS 2019, p. 14.

een scheiding.⁸ Moeders met een lagere of middelbare opleiding die niet trouwen, lopen dus een veel groter risico op een slechte(re) inkomens- en vermogenspositie na scheiding. Een aanzienlijk deel van de kinderen groeit voornamelijk op in een moedergezin. Het armoederisico voor deze groep is groot, waarover hierna meer.

Het tweede punt is dat zelfs als de ouders wel gehuwd waren, het familierecht er niet in slaagt een gelijke(re) verdeling van inkomen en vermogen na scheiding te bereiken tussen de ouders. Gehuwde moeders gaan er namelijk aanzienlijk op achteruit na een scheiding. Het inkomen van mannen gaat er bij een scheiding gemiddeld 6 procent op vooruit. Vrouwen verdienen voor de scheiding vaak minder dan hun partner en als er kinderen zijn, wonen die na scheiding vaak hoofdzakelijk of grotendeels bij hun moeder. Het inkomen voor moeders gaat gemiddeld 20 procent achteruitgaat na scheiding.⁹

Binnen het familierechtelijk debat wordt er nu weinig aandacht besteed aan deze vraagstukken. De kansengelijkheidsbril zou echter wel degelijk een argument kunnen zijn voor de herinrichting van het relaterecht. Zo zou wetgeving die meer inkomens- en vermogensgevolgen verbindt aan ongehuwd samenleven, kunnen bijdragen aan het vergroten van kansengelijkheid. Er zou meer inkomen en vermogen gealloceerd kunnen worden bij de ouder die de grootste zorgtaak op zich heeft genomen. Er zijn zo gezien meer mogelijkheden om het familierecht te doordenken op mogelijkheden om kansengelijkheid tegen te gaan. Eerder heb ik bijvoorbeeld het idee geopperd om een billijkheidscorrectie in te voeren

8 Voor cijfers: W.M. Schrama, 'Autonomie en bescherming van affectieve samenleefrelaties in het Nederlandse recht: de weegschaal slaat te ver door naar autonomie', in: A.-L. Verbeke, W. Schrama, S. Verbeyst, J. Wolswinkel, F. Verbruggen, P. van Rooij & F. de Graaf, *Preadviezen 2024, Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland*, Den Haag: Boom 2024, p. 141-180.

9 B. Hogendoorn, *De financiële gevolgen van scheiding: verdelingseffecten*, in: *Actuele ontwikkelingen in het familierecht*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2023, p. 63-79.

in het relatierecht, waarbij de familierechter rekening kan houden.¹⁰ In eerder onderzoek zijn ook verschillende suggesties gedaan.¹¹

Kansengelijkheid in de relatie tussen ouders en kind

Hiervoor heb ik laten zien dat het familierecht in het licht van empirische kennis over kansengelijkheid, een grotere rol zou kunnen spelen door de relatie *tussen* de ouders goed te regelen. Hoe zit het echter met de relatie tussen de ouders en het kind, een onderwerp dat geregeld is in het afstammings- en gezagsrecht? Eerst wil ik illustreren dat het afstammings- en gezagsrecht in drie lopende discussies erop gericht zijn kinderen zoveel mogelijk minimaal twee betrokken ouders te geven; dat komt vermoedelijk ten goede aan de kansengelijkheid. Vervolgens komt een onderbelichte groep kinderen aan bod, waar maar een ouder actief betrokken is. Daar lijkt winst te behalen.

Drie situaties van actief ouderschap

Er is de afgelopen jaren in het familierecht veel aandacht uitgegaan naar de actieve betrokkenheid van (meer dan) twee ouders in het leven van kinderen. Het gaat daarbij om drie situaties. Het betreft zowel de status van ouder (afstamming) als de juridische erkenning van de rol als opvoedend ouder (gezag).

10 W.M. Schrama, 'Autonomie en bescherming van affectieve samenleefrelaties in het Nederlandse recht: de weegschaal slaat te ver door naar autonomie', in: A.-L. Verbeke, W. Schrama, S. Verbeyst, J. Wolswinkel, F. Verbruggen, P. van Rooij & F. de Graaf, *Pre-adviezen 2024, Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland*, Den Haag: Boom 2024, p. 141-180.

11 M.V. Antokolskaia e.a., *Koude uitsluiting. Materiële problemen en onbillijkheden na scheiding van in koude uitsluiting gehuwde echtgenoten en na scheiding van ongehuwd samenlevende partners, alsmede instrumenten voor de overheid om deze tegen te gaan*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2011, p. 185-187.